

Kada ste se i zašto otisnuli u svijet?

Krajem 1989. sam se otisnuo preko "bare". Ideja da odem vani kopkala me je još od studija. Činilo mi se da je proverbijalna trava uvijek negdje zelenija ali svakao da su profesionalni razlozi bili dominantni. Zelio sam uciti i vjerovao sam možda narcisoidno, da imam veće mogućnosti postići profesionalno zadovoljstvo vani nego u Zagrebu tog vremena. Treba se sjetiti kraja osamdesetih: Markovićeve tržišne transformacije, hiperinflacije, "mitinga istine", nelegalnosti prakse i naravno potrebe da po karpule anestetika odlazite u Austriju ili Njemačku. Svaki od ovih razloga bio bi dovoljan da vas otjera iz zemlje, a u mom slučaju vjerojatno ima nešto od "wanderlusta", a sigurno i generacijama ukorijenjene "gastarbeitske" tradicije podneblja iz kojeg potičem.

Često dolazite u domovinu, stručno nastupate, dijelite svoja znanja, iskustva i vještine s kolegama u Hrvatskoj. Što Vas potiče na taj korak?

Nakon što sam počeo prakticirati u Kanadi s očajem sam shvatio koliko je moje znanje "tanko". Vjerujte mi da sam završio u suzama shvaćajući koliko sam bespomoćan u suočavanju s novom realnošću. Fakultet me nije pripremio ni praktično ali ni teoretski za nivo stomatologije koji mi je bio potreban da bih suvislo prakticirao u novom okružju. Čak ni mojih pet godina privatne prakse nije bilo dovoljno. Ostalo mi je samo napraviti plan dodatne edukacije, koji ni do danas nije završen, gdje sam susreo vjerojatno najznačajnije kliničare u Sjevernoj Americi i neke iz ostalog svijeta. Moj pogled na stomatologiju se fundamentalno promijenio. Shvatio sam da se vrhunska stomatologija prakticira u privatnoj praksi, a ne kao što sam vjerovao, na fakultetima. Ta spoznaja je potvrdila opravdanost moje odluke da u privatnoj praksi nastojim ostvariti svoj profesionalni uspjeh umjesto da ga tražim u akademskom okružju. Shvatio sam da ti veliki kliničari nesebično dijele svoje znanje bez ikakve rezerve ili ograda. To je u potpunosti koincidiralo s mojom filozofijom da znanje nije ničija "prčija" i da ga treba podijeliti. Hrvatsko poratno razdoblje sigurno je bilo doba društvene transformacije kada sam vjerovao da se i struka treba transformirati. Pojava novih tehnologija, na početku devedesetih godina, a pri tome mislim posebice na bonding i rotacionu endodonciju, transformirali su moj način rada i okrenuli stomatologiju naglavačke. Rano sam adoptirao te tehnike i u jednom trenutku sam imao dovoljno iskustva da mi se učinilo da to mogu podijeliti s drugima koji možda nemaju tako jednostavan pristup novim tehnologijama. Emocionalna komponenta sigurno ima ulogu. Ja sam produkt ovog podneblja i vjerujem da trebam nešto vratiti ili podijeliti a posebice ako mogu pomoći mladim kolegama da izbjegnu stramputice i zamke koje sam sam iskusio.

Kako globalizacija življenja utječe na razvoj stomatologije, koje su prednosti i mane?

Ja imam dvojno misljenje o globalizaciji. Jedna strana medalje je izuzetno pozitivna. Tu prvenstveno mislim na globalizaciju i decentralizaciju znanja, pristup informacijama, pojednostavljenje informacijske tehnologije i naravno vrstu informacija npr. video, audio i naravno tekst. Druga, pak, strana je uistinu negativna. Naime, čini mi se, da je tržište kao direktni produkt globalizacije, zbog sve moćnijih multinacionalnih kompanija,

počelo diktirati znanost, a time i struku. Bezobzirnost velikih kompanija koje, gotovo monopolistički, diktiraju cijene dovelo je do poskupljenja materijala i usluga a konzekutivno tome i povećanju cijena stomatoloških usluga. Osiguravajuća društva se ponašaju isto tako tržišno neprestano povećavajući cijene premija i smanjujući vrijednost osiguranja. Disproporcije u platežnoj moći počimaju biti drastične. Umjesto da nam je globalizacija donijela povećanje opće dobrobiti imam osjećaj da je kanjon između onih koji imaju i onih koji nemaju počeo biti sve veći. Globalizacija svjetskog tržišta nije donijela one rezultate koje smo svi priželjkivali. Čini mi se da su postignuti efekti upravo suprotni.

Širom svijeta prisutno je nezadovoljstvo aktualnom zdravstvenom skrbi, što se može pripisati i stomatologiji, u razvijenim, u zemljama u razvoju i onima koje su nerazvijene. Je li moguće vidjeti "svjetlo na kraju tunela"?

Stomatologija, kao i medicina, je struka izuzetno ovisna o visokoj tehnologiji koja, na žalost, nikada nije jeftina. Apsolutno je nemoguće prakticirati stomatologiju na nekom modernom prihvatljivom nivou bez tehnološki sofisticiranih materijala i opreme. Tehnologija izuzetno brzo napreduje a ukorak s njom i cijene. Umjesto da zdravstvena skrb bude pristupačna svakome imam osjećaj da odlazimo u suprotnom smjeru. S jedne strane imamo dijelove svijeta koji nemaju struju a s druge imamo nevjerovatno sofisticiranu modernu stomatološku praksu koja može producirati uistinu nevjerovatna estetska i tehnička rješenja čija je vrijednost samo san onih u manje privilegiranim sredinama. Moderna stomatologija je relativno nepristupačna čak i u razvijenom svijetu, a kamoli ne u nerazvijenom. Kao i sa svakom modernom strukom u stomatologiji je nemoguć povratak na gotovo srednjovjekovnu praksu vađenja oboljelih zuba. Dobrih sistemskih rješenja, na žalost, ne vidim. Neki pokušaji socijalizirane stomatologije obično su podložni zlouporabama s obadje strane. Briga za pučanstvo nema seksepila koje nude dijelovi struke kao sto je protetska, restorativna ili implantološka praksa. Po nekim procjenama i u Kanadi svega oko 40 posto ljudi redovito odlazi stomatologu dok ostali to samo rade u slučaju hitnih potreba. Mislim da kao struka moramo težiti onim gotovo Hipokratovskim idealima opće brige za pučanstvo na materijalno i etički prihvatljivom nivou.

Kako vidite takmičenje biološke, nakon objave genoma čovjeka 15. veljače 2001. godine, i tehnološke stomatologije, kao dijela raketnoga razvoja primijenjenih znanosti?

Nevjerojatan napredak tehnološke stomatologije krajem dvadestog stoljeća samo je vrh sante obećanja biološke stomatologije. Prekursori tog trenda su već vidljivi u regeneracijskim tehnikama ko i danas zvuče kao znanstvena fantastika. Stomatologija je oduvijek bila pomalo shizoidna struka s biološkom ali isto tako značajnom tehnološkom stranom. Ne vjerujem da će doći do raslojavanja nego upravo suprotno: do masivnog kooptiranja novih mogućnosti koje će ponuditi genetsko istraživanje, "stem cell" i naravno opći biomedicinski napredak. Budućnost uistinu zvuči fantastično. Ako se ostvari i samo dio obećanih inovacija u regeneraciji možda i u mom profesionalnom životu još vidim potpunu regeneraciju svih zubnih tkiva ili možda samo taj dio gdje ćemo iz baznih stanica, na mjestu izvađenog zuba, gledati izrastanje novih.

Koja bi bila Vaša poruka kolegama u Hrvatskoj?

Stomatologija je još uvijek u svom “zlatnom periodu” koji je počeo početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Ovo je vrijeme konsolidacije znanja ali i nestrpljivog isčekivanja one iluzorne “nove najbolje stvari”. Renesansa stomatologije nije došla bez novih zahtjeva. Kao i povijesni period renesanse ovaj od nas isto tako zahtjeva da absorbiramo gotovo nevjerojatne količine novih znanja koje onda u ponedjeljak u praksi trebamo primijeniti. Nemoguće je to postići bez prave i isplanirane kontinuirane edukacije oslobođene mitova, poluistina i ponekad čistih fabrikacija. Moramo se znati odhrvati marketinškom presingu i biti spremni posegnuti za relevantnim znanstvenim informacijama. Trebamo aktivno raditi na poboljšanju znanstveno-istraživačkog rada, i to ne samo onoga koji producira klinički aplikativne rezultate nego i bazična istraživanja koja su kicma svega onoga što danas vidimo kao kliničke aplikacije. Mi smo socijalno privilegirana i ugledna grupa koja treba nastojati vratiti dio svoje dobrobiti u smislu pomoći neprivilegiranim. Pri tome mislim na “pro bono” radove za one koji si to uistinu ne mogu priuštiti, a da pri tome ti radovi ne budu drugorazredne kvalitete. Treba pojačano raditi na “humanoj infrastrukturi” : obrazovati više asistenata i naravno stvoriti kategoriju higijenicara. Kao i svuda u svijetu ne smijemo dozvoliti da etika erodira pod pritiskom materijalnog. Budućnost stomatologije je, duboko vjerujem, blistava ali da se priključimo toj budućnosti potrebno je imati intelektualnu sišinu koju jedino obrazovanje može donijeti.